

Simon Malmenvall*

Poslanstvo visokošolske knjižnice in koncept tretjega prostora¹

*The mission of university libraries and the concept of the
third place*

Izvleček

Poslanstvo visokošolske knjižnice v skladu s konceptom tretjega prostora predstavlja aktualno tematiko, ki zadeva tako področje bibliotekarske in informacijske znanosti kakor tudi širši družbeni razmislek o preteklih in prihodnjih nalogah visokega šolstva. Koncept tretjega prostora je nastal iz paradigmatskega obrata od knjig k ljudem, ki se je v zadnjih dveh do treh desetletjih pretežno že uveljavil kot načelo pri načrtovanju knjižničnih stavb in širitvi nabora knjižničnih storitev v najrazvitejših državah sveta. Glavno sporočilo pričujočega članka opozarja na smiselnost (pre)oblikovanja visokošolskega tipa knjižnic v notranje raznoliko in obenem celovito informacijsko organizacijo, kjer so tradicionalne knjižnične storitve (npr. izposoja tiskanega gradiva) nadgrajene z novimi tehnološkimi rešitvami, arhitekturno-prostorskimi izboljšavami in družabno-sprostitutvenimi vsebinami. Na tak način visokošolska knjižnica postaja sodobno študijsko središče in ustvarjalno jedro posamezne visokošolske organizacije, s čimer pri svojih uporabnikih ustvarja občutek sprejetosti in pripadnosti visokošolski sku-

Abstract

The mission of university libraries in line with the concept of the third place represents a pertinent theme regarding the field of the disciplines of library studies and information technology, as well as a wider social reflection on the past and future responsibilities of higher education. The concept of the third place arose from the paradigmatic shift from books to people, which in the last two or three decades has established itself mostly as the principle guiding the planning of library buildings and of widening the scope of library services in the most developed countries in the world. The main message of this article draws attention to the rationality of turning university libraries into internally diverse and at the same time comprehensive information organisations, where the traditional library services (e.g. lending printed material) are supplemented by new technological solutions, architecturally-spatial improvements and social-relaxation content. In this way a university library becomes a modern study centre and the creative heart of the individual higher education organisation, creating in its users

* doc. dr. Simon Malmenvall, Katoliški inštitut, Fakulteta za pravo in poslovne vede; Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, e-pošta: simon.malmenvall@kat-inst.si, simon.malmenvall@teof.uni-lj.si

1 Pričujoči članek je predelana in skrajšana različica pisne naloge za bibliotekarski strokovni izpit (z naslovom Poslanstvo visokošolske knjižnice kot tretjega prostora), ki ga je avtor, med drugim kot vodja Knjižnice Katoliškega inštituta, opravil novembra leta 2019 v Narodni in univerzitetni knjižnici. Pri omenjeni pisni nalogi je v vlogi mentorice sodelovala Polona Koželj, samostojna bibliotekarka v knjižnici Slovenskega šolskega muzeja.

pnosti. To lahko posredno povežemo tudi z zgodovinskim poslanstvom (visokošolskih) knjižnic zahodnega sveta, saj so vse do konca 19. stoletja knjižnični prostori opravljali predvsem funkcijo zbirališča učenjakov in izmenjave idej.

the feeling of being accepted and belonging to the university community. This can indirectly also be connected with the historical mission of (university) libraries in the western world, since for centuries, until the 19th century, libraries mostly carried out the function of a gathering place of scholars and the exchange of ideas.

Ključne besede: visoko šolstvo, visokošolske knjižnice, poslanstvo knjižnic, knjižnične storitve, tretji prostor, sociologija visokošolskih knjižnic.

Key words: higher education, university libraries, mission of libraries, library services, third place, sociology of university libraries.

Uvod

Temeljno izhodišče pričujočega članka je zavedanje o nepogrešljivi vlogi knjižnic in knjižničnih storitev tako v preteklem kakor tudi v sedanjem in prihodnjem uresničevanju pedagoškega in raziskovalnega procesa v visokem šolstvu. Na podlagi priznavanja preteklih zaslug knjižnic pri vsestranskem razvoju visokega šolstva se opazen del sodobne refleksije o razmerju med knjižnicami in visokim šolstvom v najrazvitejših državah sveta premika v smeri obravnave vprašanja o poslanstvu visokošolske knjižnice (tudi) kot tretjega prostora (ang. *third place* ali *third space*). Z osvetlitvijo različnih pomenov tretjega prostora v kontekstu visokošolskega knjižničarstva članek posega tako na področje bibliotekarske in informacijske znanosti kakor tudi na področje širšega družbenega razmisleka o preteklih in prihodnjih nalogah visokega šolstva. Glavna teza članka je smiselnost postopnega (pre)oblikovanja visokošolskega tipa knjižnic v celovito in hkrati večnamensko ali »hibridno«¹ informacijsko organizacijo, ki tradicionalne knjižnične storitve (npr. izposoja tiskanega gradiva) nadgrajuje z novimi tehnološkimi rešitvami, arhitekturno-prostorskimi izboljšavami in družabno-sprostitutvenimi vsebinami. Na tak način visokošolska knjižnica postaja sodobno študijsko središče in ustvarjalno jedro posamezne visokošolske organizacije, s čimer pri svojih uporabnikih in deležnikih (npr. študentje, predavatelji, knjižničarji) ustvarja občutek sprejetosti in pripadnosti visokošolski skupnosti (npr. na ravni posamezne fakultete ali univerze). To lahko posredno povežemo tudi z zgodovinskim poslanstvom (visokošolskih) knjižnic zahodnega sveta, saj so vse do konca 19. stoletja knjižnični prostori opravljali predvsem funkcijo zbirališča učenjakov in izmenjave idej. Na vse omenjeno se nadalje navezuje razmerje med idealnim in dejansko dosegljivim stanjem – tako ob upoštevanju posebnosti ustvarjanja občutka skupnosti v okviru visokošolskih knjižnic kakor tudi ob upoštevanju pravno-administrativnih in finančnih omejitev v mednarodnem in slovenskem visokošolskem okolju.

Teoretična podlaga članka je koncept tretjega prostora, ki ga je razvil ameriški sociolog Ray Oldenburg.² Omenjeni koncept označuje kraje in organizacije, ki jih je v kontekstu sodobnega potrošniško-individualističnega načina življenja mogoče razumeti kot prostor druženja, svobodnega razpravljanja, (vseživljenjskega) izobraževanja, ustvarjanja občutka skupnosti in civilnodružbenega udejstvovanja v smislu njihovega sredinskega položaja med zasebnim prvim prostorom (npr. dom, družina) na eni in storilnostno oz. poslovno naravnanim drugim prostorom (npr. delovno mesto) na drugi strani. Med tovrstne kraje in organizacije navadno uvrščamo javne rekreacijske površine, gostinske obrate, športna in kulturna društva, knjigarne, knjižnice ipd. V tem kontekstu je kot pomožno izhodišče izbrana teorija, ki jo je utemeljil nemško-ameriški psiholog Kurt Lewin.³ Ta tako geografskim (naravnim) kakor tudi grajenim (ustvarjenim) prostorom pripisuje pomen bodisi pozitivnega ali negativnega oblikovanja človekovega mišljenja in čustvovanja. Pri analizi specifičnih vidikov tretjega prostora v okviru visokošolske knjižnice, kjer prevladujejo raziskave bodisi o željah in vednosti uporabnikov (zlasti študentov) ali prenovah knjižničnih stavb, je uporabljen bogat nabor sodobne znanstvene literature s področja bibliotekarske in informacijske znanosti ter sociologije. Tu je vredno omeniti vsaj naslednje raziskovalce: Kreber in Mhina⁴ (Kanada), Waxman, Clemons, Banning in McKelfresh⁵ (Združene države Amerike), Kao in Chen⁶ (Tajvan), Hunter in Cox⁷ (Velika Britanija), Lin, Pang in Luyt⁸ (Singapur), Oliveira⁹ (Združene države Amerike). V okviru uporabljene znanstvene literature ni mogoče obiti redkih, a kakovostnih slovenskih študij o sodobnem poslanstvu visokošolske knjižnice, kjer prednjačijo uveljavljeni raziskovalci, kot denimo Ambrožič¹⁰ ter Južnič in Vilar.¹¹

Glavna metoda članka je kvalitativna metoda vsebinske primerjalne analize uporabljene znanstvene literature. Omenjeno metodo povezujeta avtorjeva

2 Ray Oldenburg, *The great good place: cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community*, New York: Marlowe and Company, 1999.

3 Kurt Lewin, *Principles of topological psychology*, New York: McGraw-Hill, 1936.

4 Carolin Kreber, Christine Mhina, The values we prize: a comparative analysis of the mission statements of Canadian universities. *Higher Education Perspectives*, 3, 2007, št. 1, str. 60–79.

5 Lisa Waxman, Stephanie Clemons, Jim Banning, David A. McKelfresh, The library as place: providing students with opportunities for socialization, relaxation, and restoration. *New Library World*, 108, 2007, št. 9–10, str. 424–434.

6 Peng Kao, Kuan-nien Chen, A park in the library: the »New Reading Paradise« in the National Taiwan University Medical Library. *New Library World*, 112, 2011, št. 1–2, str. 76–85.

7 Jonathan Cox, Andrew Hunter, Learning over tea! Studying in informal learning spaces. *New Library World*, 115, 2014, št. 1–2, str. 34–50.

8 Hui Lin, Natalie Pang, Brendan Luyt, Is the library a third place for young people? *Journal of Librarianship and Information Science*, 47, 2015, št. 2, str. 145–155.

9 Silas M. Oliveira, Space preference at James White Library: what students really want. *The Journal of Academic Librarianship*, 42, 2016, št. 4, str. 355–367.

10 Melita Ambrožič, Preobrazba visokošolskih knjižnic za učinkovito podporo spremenjenim matičnim okoljem, *Knjižnica*, 56, 2012, št. 4, str. 57–93.

11 Primož Južnič, Polona Vilar, Central Humanist Library at Faculty of Arts, University of Ljubljana. *Information and Learning Science*, 118, 2017, št. 1–2, str. 90–106.

samostojna sinteza in pojasnitev teoretičnih postavk in praktičnih ugotovitev obravnavanih študij, ki ju spremljata razprava oz. kritično ovrednotenje stanja (s svojimi prednostmi in pomanjkljivostmi) ter predlog možnih izboljšav ali smernic za prihodnost. Izvirni prispevek pričujoče raziskave je v aktualnosti same tematike poslanstva knjižnice kot tretjega prostora. Na tej podlagi je raziskava posebej uporabna kot spodbuda slovenski bibliotekarski in informacijski znanosti za okrepitev razumevanja, raziskovanja, načrtovanja in uresničevanja poslanstva visokošolske knjižnice v luči tretjega prostora. Dana tematika navsezadnje presega meje bibliotekarske in informacijske znanosti, saj se dotika enega od ključnih (pod)sistemov sodobnih družb, ki vse vidneje kroji sedanost in prihodnost vse večjega deleža svetovnega prebivalstva – visokega šolstva oz. širše vloge kakovostnega izobraževanja. Koncept tretjega prostora namreč posnema dobre prakse na področju pedagoške razsežnosti študijskega procesa, ki jo v zadnjih desetletjih oblikujejo tako klasična predavanja v razmerju predavatelj–študentje kakor tudi seminarska srečanja, katerih namen je razvitje sposobnosti zagovarjanja lastnih stališč in njihovega preverjanja v zavzetem dialogu z drugimi. V skladu s tem naj bi idealna visokošolska knjižnica težila k čim večji celovitosti in vključevanju različnih elementov: od individualnega tihega učenja do skupinskega študija, razpravljanja in druženja, od navzočnosti tiskanih informacijskih virov do možnosti dostopa do elektronskih licenčnih revij ipd.

Vključevalna paradigma od knjig k ljudem

V zadnjih dveh do treh desetletjih so visokošolske knjižnice kot informacijske organizacije v gospodarsko in tehnološko najrazvitejših državah zahodnega in azijskega sveta večinoma uspešno opravile prehod od ponujanja izključno tiskanih oz. analognih knjižničnih zbirk in storitev k ponujanju zbirk in storitev, ki ob vsaj delnem ohranjanju tiskanega gradiva vključujejo digitalne tehnične rešitve, med katerimi je z vidika velikega dela njihovih uporabnikov (študentov in raziskovalcev) posebej koristen oddaljen dostop do licenčnih elektronskih znanstvenih revij. Visokošolske knjižnice so tako postale hibridne organizacije, to je organizacije, katerih vlogo odločilno opredeljuje soobstoj analognega z digitalnim v službi študijskega in raziskovalnega procesa posameznih visokošolskih zavodov ali univerz.¹² Na podlagi omenjenih ugotovitev ameriška avtorja Mont-

12 Gloria J. Leckie, Jeffrey Hopkins, The public place of central libraries: findings from Toronto and Vancouver. *Library Quarterly*, 2, 2002, št. 3, str. 326–372; Ana Vogrinčič Čepič, Knjižnica kot (tretji) prostor: družbeni učinki prostorskih praks. *Keria: studia Latina et Graeca*, 19, 2017, št. 1, str. 66–67.

gomery in Miller¹³ sklemeta, da je eno ključnih poslanstev ter posledično dodana vrednost visokošolskih knjižnic sedanosti in prihodnosti odvisna od zasnove in ovrednotenja knjižnice kot prostora, ne pa toliko od informacijskih virov oz. knjižničnih zbirk. Vse to omogoča skupinsko učenje, druženje različnih skupin uporabnikov in ustvarjanje občutka skupnosti.

Podobno stališče zavzemata tudi Vogrinčič Čepič,¹⁴ ki se obravnavane tematike dotika predvsem v okviru splošnih knjižnic, in Bennett,¹⁵ ki ga zanima stanje v visokem šolstvu. Njegova raziskava o razlogih in prioritetah pri prenovi in širitvi prostorov visokošolskih knjižnic od sredine devetdesetih let 20. stoletja kaže na postopen premik paradigme od razumevanja namembnosti prostora predvsem kot skladišča za gradivo (osredotočenost na materialno) k prostoru za učenje za uporabnike oz. študente (osredotočenost na ljudi). V takšnih prostorih naj bi se informacije spreminjale v znanje, skupine uporabnikov pa naj bi same ustvarjale občutek skupnosti – od tod tudi zahteve po uvedbi prostorov za skupinsko učenje, kavarn oz. gostinskih obratov, razstavnih ali prireditvenih prostorov ipd. Prav to predstavlja jedro značilnosti in razlag, ki jih lahko povzamemo v konceptu tretjega prostora. Vse to lahko posredno povezujemo tudi z zgodovinskim poslanstvom (visokošolskih) knjižnic zahodnega sveta, saj so v grško-rimski antiki in nato v veliki meri vse do konca 19. stoletja knjižnični prostori opravljali predvsem funkcijo zbirališča učenjakov in izmenjave idej.¹⁶

Tretji prostor lahko po Oldenburgu¹⁷ poenostavljeno opredelimo kot neuradno ali poluradno in v osnovi netržno civilnodružbeno in družabno središče, katerega glavni namen je združevati različne skupine ljudi ob skupnih zanimanjih in/ali (prostočasnih) dejavnostih. Vključujoča narava tretjega prostora omogoča ustvarjanje občutka skupnosti in s tem dviguje kakovost življenja ter goji identiteto kraja, skupine, kulture ipd. Organizacije in kraji srečevanja, ki jih uvrščamo v tretji prostor, so bili v zahodnem svetu vse do druge polovice 20. stoletja značilni predvsem za manjša mesta, kjer življenje posameznika ni bilo strogo

13 Susan Montgomery, Jonathan Miller, The third place: the library as collaborative and community space in a time of fiscal restraint. *Rollins College Faculty Publications*, 32, 2011, str. 2–4.

14 Vogrinčič Čepič, Knjižnica kot (tretji) prostor, str. 63–66.

15 Scott Bennett, Libraries and learning: a history of paradigm change, *Libraries and the Academy*, 9, 2009, št. 2, str. 181–197.

16 Izčrpnjši pregled zgodovine knjižnic ob navezavi na sodoben koncept tretjega prostora podaja slovenska sociologinja Vogrinčič Čepič (Knjižnica kot (tretji) prostor, str. 63). Na tem mestu lahko omenimo zanimivo dejstvo, ki ga izpostavlja navedena avtorica, o še vedno razširjenem stereotipnem dojemanju knjižnice kot organizacije za individualno pridobivanje informacij in (samo)izobraževanje s poudarkom na zbranem gradivu in s strogimi pravili obnašanja, v kateri je med drugim zapovedana tišina in v katero je prepovedano vnašati hrano in pijačo. Takšen pogled je zgodovinska posebnost oz. odraz specifičnih razmer ob koncu 19. in v prvi polovici 20. stoletja – takrat se je v zahodnem svetu pismenost razširila na vse družbene sloje, v ospredje je stopil pomen množično dostopne izobrazbe, naglo je naraslo tudi število tiskanih knjig.

17 Oldenburg, *The great good place*, str. 7–12.

razmejeno na njegovo javno oz. službeno in zasebno oz. družinsko plat ter s tem ni bilo ločeno od življenja drugih ljudi v istem kraju ali soseščini, temveč je predvidevalo njegovo sodelovanje v različnih tretjih prostorih lastnega okolja.¹⁸ Ena od temeljnih značilnosti tretjega prostora, ki posebej krepi občutek skupnosti, je omogočanje udobnega in varnega prostora za spoznavanje novih ljudi, odprto izmenjavo idej in spodbujanje zavedanja o enakosti med vsemi, ki zahajajo v tretji prostor – ne glede na starostne, premoženjske, izobrazbene, svetovnonazorske in druge razlike. V tretjem prostoru so tako vsi udeleženci ali uporabniki gostje in gostitelji hkrati – tretji prostor omogoča ljudem, da so lahko to, kar so. Podobno razmišlja tudi francoski filozof in psiholog Henri Lefebvre v svojem delu *The production of space*,¹⁹ kjer opozarja na pomen tako naravnega kakor tudi grajenega prostora kot tradicionalnega oblikovalca družbenega smisla in identitete, pri čemer ga vse bolj izpraznjuje oz. ukinja kapitalistični sistem, ki celotno zasebno in družbeno stvarnost vrednoti skozi dobiček in storilnost. Koncept tretjega prostora kot ene od oblik ustvarjanja občutka skupnosti in blaženja negativnih posledic kapitalizma je mogoče povezati z aktualnimi sociološkimi in filozofskimi razpravami o odtujenosti sodobnega človeka in iskanjem oz. obujanjem idej skupnosti. V tem primeru govorimo o smeri ali gibanju, imenovanem komunitarizem ali filozofija skupnosti. Med tovrstnimi najnovejšimi deli izpostavljam študijo, ki jo je sestavil britanski politični filozof David Selbourne,²⁰ omenjeno tematiko pa pregledno obravnava tudi slovenski sociolog Igor Bahovec.²¹

Tretji prostor kot presečišče med posameznikom in skupnostjo

V primeru visokošolske knjižnice lahko trdimo, da enakost med uporabniki, ki jo omogoča tretji prostor, zadeva predvsem sporazumevanje in vsaj občasno študijsko-znanstveno naravnano druženje med predavatelji (avtoriteto) na eni in študenti (mladimi) na drugi strani. To lahko pripomore k izmenjavi različnih pogledov in izkušenj ter posledično spodbuja medgeneracijsko učenje. V takšnem okolju je ključno sredstvo zagotavljanja občutka sprejetosti, enakosti in skupnosti – glasen pogovor. Ob upoštevanju omenjenega postane jasno, da za zagotavljanje obstoja tretjega prostora tišina ne sme biti zapovedana v vseh prostorih knjižnice.

18 V tem pogledu je primerno omeniti Oldenburgovo (*The great good place*, str. 17) ugotovitev, ki se nanaša na delovanje antične grške in rimske družbe. V teh družbah so vlogo tretjega prostora opravljale velike stavbe (ang. *grand structures*), kakor denimo trgi oz. forumi, gledališča, športni amfiteatri, konjska dirkališča ipd. Nikoli kasneje v zgodovini tretji prostori niso imeli tako velikega pomena niti niso bili grajeni na tako reprezentativen način.

19 Henri Lefebvre, *The production of space*, Oxford: Blackwell, 1991.

20 David Selbourne, *The free society in crisis: a history of our times*, Amherst: Prometheus Books, 2019.

21 Igor Bahovec, *Skupnosti: teorije, oblike, pomeni*, Ljubljana: Sofija, 2005.

V tem pogledu Montgomery in Miller²² zagovarjata dopolnjevanje »tihih« čitalnic za individualno učenje z »glasnimi« sobami, namenjenimi skupinskemu učenju ali iskanju novih (raziskovalnih) idej v dialogu z drugimi. Tovrstna rešitev posnema dobre prakse na področju pedagoške razsežnosti študijskega procesa, ki jo v zadnjih desetletjih oblikujejo tako klasična predavanja v razmerju »predavateljštudentje« kakor tudi seminarska srečanja, katerih namen je razvitje sposobnosti zagovarjanja lastnih stališč in njihovega preverjanja v zavzetem dialogu z drugimi. V skladu s tem naj bi idealna visokošolska knjižnica kot tretji prostor težila k čim večji celovitosti in vključevanju različnih elementov: od individualnega tihega učenja do skupinskega študija, razpravljanja in druženja, od navzočnosti tiskanih informacijskih virov do možnosti dostopa do elektronskih licenčnih revij ipd. V luči pojasnjenega lahko sklenemo, da je prav težnja k celovitosti tisti sestavni del tretjega prostora, ki vodi k vzpostavitvi in gojenju občutka skupnosti. Tu je koristno omeniti študijo kanadskih avtoric Kreber in Mhina,²³ iz katere je razvidno, da je zunanja pripadnost določeni visokošolski organizaciji (fakulteti ali univerzi) prepletena z notranjim čutenjem, ki se odraža v zavzetosti za zagotavljanje njene uspešnosti ter dobrega počutja njenih študentov in zaposlenih. Pri kanadskih študentih je vrednota pripadnosti matični visokošolski organizaciji na pomembnem petem mestu znotraj dvanajstopenjske lestvice vrednot akademskega okolja. Še več, k občutku skupnosti oz. pripadnosti matični visokošolski organizaciji ključno prispeva podoba knjižnice kot sprejemajočega (ang. *welcoming*) prostora za učenje in druženje.

V tem kontekstu si lahko kot dodatno teoretično izhodišče izberemo klasično delo, ki ga je objavil nemško-ameriški psiholog Kurt Lewin.²⁴ Omenjeni avtor tako geografskim (naravnim) kakor tudi grajenim (ustvarjenim) prostorom pripisuje pomen bodisi pozitivnega ali negativnega oblikovanja človekovega mišljenja in počutja oz. čustvovanja. Njegovo razlago človekovega umeščanja v prostor(e) in različnih dejavnosti, ki potekajo v sebi lastnih prostorih, imenovano tudi topološka psihologija, lahko strnemo v stavek: »Kakršen prostor, takšni ljudje.« Po Lewinu družbena pričakovanja glede načina vedenja v najrazličnejših okoliščinah in obenem čustveni svet posameznikov pomembno zaznamujejo prostori, v katerih ljudje živijo ali delujejo. Na tej podlagi bo življenje v gorati, slabo rodovitni in težko dostopni pokrajini povzročilo drugačen nabor družbenih pravil in posameznikovega dojemanja stvarnosti od življenja v rodovitnih in lahko dostopnih nižinah. Na podoben način opravljanje službenih nalog v reprezentativni in razkošni stavbi, ki ji je pripisana družbeno pomembna vloga, s seboj prinaša občutke, ki se razlikujejo od občutkov pri delu v utesnjeni in slabo osvetljeni predmestni obrtniški delavnici. V navezavi na Lewina lahko v primeru

22 Montgomery, Miller, *The third place*, str. 9–10.

23 Kreber, Mhina, *The values we prize*, str. 60–79.

24 Lewin, *Principles of topological psychology*.

visokošolske knjižnice kot tretjega prostora izpeljemo misel, da bo svetla, prostorna in tehnološko razvita knjižnica s sobami tako za individualno kakor tudi skupinsko učenje, s prireditvenimi, gostinskimi in drugimi družabnimi prostori pripomogla k oblikovanju bistveno drugačnega počutja pri uporabnikih (v prvi vrsti študentih) od tradicionalnega knjižničnega okolja, osredotočenega na tiskane zbirke gradiva in tišino. V skladu s tovrstno topološko psihologijo uresničitev modela visokošolske knjižnice kot tretjega prostora povzroča občutja sprejetosti, enakosti in sproščenosti pri srečevanju z drugimi, obenem pa omogoča individualno in prostovoljno izbiro umika v tiho oz. »resno« študijsko zasebnost.

Visokošolske knjižnice in tretji prostor v Sloveniji

Ob pogledu na stanje v mednarodnem okolju lahko postavimo splošno trditev, da je tematika visokošolske knjižnice (tudi) kot tretjega prostora v tuji znanstveni literaturi razmeroma dobro pokrita. Pri tem moramo izpostaviti vse večjo aktualnost uresničevanja koncepta tretjega prostora v praktičnem delovanju visokošolskih knjižnic najrazvitejših držav sveta, ki je podrobneje predstavljeno v nadaljevanju. Po drugi strani pa moramo na tej podlagi omeniti, da je stanje v slovenskem okolju – tako v bibliotekarski in informacijski znanosti kakor tudi v praksi – za zdaj manj spodbudno. Obravnava tretjega prostora je namreč v kontekstu visokošolskih in drugih knjižnic večinoma razpršena in teoretično slabše dorečena. V tem pogledu je povedno, da sam pojem tretjega prostora ni niti enkrat omenjen v tako pomembnem krovnem dokumentu, kakršen je Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic (za obdobje 2012–2020), ki jih je izdal Nacionalni svet za knjižnično dejavnost.²⁵ Prav tako je pomenljivo, da je doslej edina in hkrati le delna teoretična obravnava koncepta tretjega prostora v slovenskem jeziku umeščena v pretežno zgodovinsko obarvan članek Ane Vogrinčič Čepič.²⁶

Čeprav koncepta tretjega prostora ne omenja, je za splošno obravnavo sodobnih trendov in načrtov za prihodnost v okviru slovenske bibliotekarske in informacijske znanosti nepogrešljiv znanstveni prispevek, ki ga je objavila Melita Ambrožič.²⁷ V njem je med drugim izpostavljeno stališče do smiselnosti nadaljnjega obstoja visokošolske knjižnice kot fizičnega oz. grajenega prostora, saj naraščanje števila elektronskih virov ne odpravlja potrebe uporabnikov po obiskovanju knjižnice. Tu je kot pomembna značilnost sodobne visokošolske knjižnice omenjeno tako individualno kakor tudi skupinsko učenje v prostorih

25 *Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic (za obdobje 2012–2020)*, Ljubljana: Nacionalni svet za knjižnično dejavnost, 2012.

26 Vogrinčič Čepič, *Knjižnica kot (tretji) prostor*, str. 57–80.

27 Ambrožič, *Preobrazba visokošolskih knjižnic*, str. 57–93.

knjižnice, ki med uporabniki oz. študenti krepí občutek skupnosti in navezanosti na knjižnični prostor ter knjižnico kot celoto. Seznanjenost s konceptom tretjega prostora v kontekstu visokošolske knjižnice posredno izkazuje nekaj prispevkov, nastalih za potrebe posveta Zveze bibliotekarskih društev Slovenije leta 2013. Tako je denimo v besedilu, ki so ga objavili Fištravec, Petan in Plaznik,²⁸ izrecno omenjena pomembna vloga prostorov za skupinsko učenje in gostinsko ponudbo, pri čemer je kot zgleden primer sodobne visokošolske knjižnice izpostavljena Ekonomska univerza (nem. *Wirtschaftsuniversität*) na Dunaju. Ta se odlikuje po zanimivi funkcionalni zasnovi, ki sledi načelu drevesa – od korenin (znanja) do krošnje (idej). V kletnih prostorih je uporabnikom na razpolago starejše tiskano gradivo, v pritličju so prostori za izposojino in knjigomati, više v stavbi je prostor za novejšo tiskano gradivo, sledijo sodobni prostori za kulturne dogodke in skupinsko delo, na samem vrhu stavbe pa so prostori za študij v tišini. Na koncept tretjega prostora v kontekstu visokošolske knjižnice nadalje opozarja prispevek, ki sta ga objavila Lovenjak in Južnič,²⁹ v katerem je predstavljena prostorska stiska in težavnost načrtovanja nujno potrebnih posodobitev Osrednje humanistične knjižnice v okviru Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, tretje največje knjižnice v Sloveniji (za Narodno in univerzitetno knjižnico ter Univerzitetno knjižnico Maribor). Avtorja priznavata, da gredo sodobni trendi najrazvitejših držav sveta o uresničevanju poslanstva visokošolske knjižnice vse bolj v smeri tretjega prostora kot družabnega in učnega prostora za mlade ljudi, kjer je velik del fizičnih prostorov knjižnice na račun zmanjševanja kapacitet za skladiščenje (starejšega) tiskanega gradiva namenjen skupinskemu študiju in družabnosti. V isti smeri razmišljata tudi slovenska avtorja Južnič in Vilar,³⁰ ki v svojem članku, objavljenem v angleškem jeziku, o načrtih prenove in mnenju uporabnikov glede reorganizacije Osrednje humanistične knjižnice³¹ ne pozabita na vse bolj uveljavljen koncept tretjega prostora kot veznega člena med knjižnico in uporabniki oz. kot pomembnem dejavniku pri vzpostavljanju občutka skupnosti (zlasti) med študenti v okviru matične visokošolske organizacije, katere sestavni del je knjižnica.

28 Miha Fištravec, Martina Petan, Urška Plaznik, Prostori visokošolskih knjižnic v tujini, *Skupaj smo močnejši: povezovanje, sodelovanje in etično delovanje: povzetki prispevkov* (ur. Melita Ambrožič, Damjana Vovk), Ljubljana 2014, str. 45–48.

29 Milan Lovenjak, Primož Južnič, Prostori Osrednje humanistične knjižnice Filozofske fakultete nekoč, danes, jutri?, *Skupaj smo močnejši: povezovanje, sodelovanje in etično delovanje: povzetki prispevkov* (ur. Melita Ambrožič, Damjana Vovk), Ljubljana 2014, str. 86–90.

30 Južnič, Vilar, Central Humanist Library, str. 90–106.

31 Omenjeni članek se sicer posveča delovanju visokošolske knjižnice, za katero je že več desetletij značilno neuspešno spopadanje z dvojno težavo: prostorsko stisko v fizičnem smislu in (re)organizacijo delovanja, ki je v praksi pravo nasprotje koncepta tretjega prostora. Ena od resnejših pomanjkljivosti Osrednje humanistične knjižnice je tudi ta, da večina knjižničnih oddelkov uporabnikom ne omogoča niti prostega pristopa do (vsaj določenega segmenta) tiskanega gradiva.

Na podlagi zbranih in proučenih objav slovenskih avtorjev o konceptu tretjega prostora lahko zagovarjamo stališče, da za proučevalce, načrtovalce in odločevalce tako na področju slovenskega knjižničarstva kakor tudi visokega šolstva tretji prostor (še) ne predstavlja v tolikšni meri pomembnega vidika nove usmeritve poslanstva visokošolske knjižnice, da bi se mu na teoretični in praktični ravni sistematično posvečali. Očitno je, da na tem področju slovenska bibliotekarska in informacijska znanost skupaj z dejanskim stanjem na terenu vsaj delno zaostaja za najrazvitejšimi državami sveta. Omenjeno dejstvo lahko sicer razumemo ob nujnem upoštevanju splošnih okoliščin, v katerih deluje Slovenija kot država in družba – jasno je, da slovenski prostor predstavlja razmeroma majhno in demografsko maloštevilno okolje, kjer se njegove objektivne omejitve odražajo tudi na ravni organizacij, v danem primeru knjižnic in raziskovalno-izobraževalnih središč, posvečenih bibliotekarski in informacijski znanosti. Tako ali drugače pa je tematika tretjega prostora (zlasti) v kontekstu visokošolske knjižnice tista, s katero se bodo proučevalci, načrtovalci in odločevalci na področju slovenskega knjižničarstva in visokega šolstva v bližnji prihodnosti morali ustrezno soočiti in jo umestiti v tok neizogibnega razvoja knjižnične dejavnosti kot celote.

Podrejenost knjižničnega tretjega prostora uporabniku

Koncept tretjega prostora in njegovo uresničevanje v kontekstu visokošolske ali katerekoli druge knjižnice temelji na predpostavki o središčni vlogi potreb uporabnika ali skupin uporabnikov, ki oblikujejo ne le način in pogostnost obiskovanja knjižnice, temveč tudi doživljanje knjižnice kot fizičnega prostora in vzpostavljanje občutka skupnosti. Prednost takšnega pristopa je v krepitvi zavedanja, da knjižnice ne obstajajo zgolj zaradi knjig, temveč predvsem zaradi uporabnikov – vanje zahajajo zato, da bi pridobivali ustrezne informacije, širili svoje intelektualno obzorje ter na podlagi medsebojnega dopolnjevanja izobraževalne in družabne funkcije visokošolske knjižnice spletali nova ali vzdrževali stara poznanstva. Po drugi strani ima omenjeni pristop pomanjkljivost, ki se vsaj v nekaterih primerih kaže v poenostavljenem zamejevanju kroga uporabnikov visokošolske knjižnice. Ti so lahko hitro izenačeni s študenti, vloga visokošolske knjižnice pa s tem postane zožena na podporo študijskemu procesu, zlasti pripravam na izpite in pisanju seminarskih nalog ali zaključnih (diplomskih, magistrskih, doktorskih) del. Pri tem je zanemarjena enako pomembna vloga visokošolske knjižnice kot nepogrešljivega dejavnika raziskovalno-razvojne dejavnosti visokega šolstva in znanosti nasploh. Obravnava visokošolske knjižnice tako iz kroga uporabnikov hote ali nehote izključuje visokošolske učitelje, raziskovalce in druge zaposlene v matični visokošolski organizaciji (na univerzi ali fakulteti), prav tako izključuje zaposlene v drugih visokošolskih organizacijah in druge raziskovalce ali strokovnjake, ki ne prihajajo iz visokošolskega okolja. Omenjenega poenostavljanja ne smemo razumeti zgolj kot izziva teoretično-

-metodološke narave, saj se odraža tudi v praksi, o čemer na podlagi stanja v slovenskem okolju opozarjajo Vilar, Južnič in Bartol.³²

Do pomembnih ugotovitev prihaja študija, ki jo je objavil ameriški raziskovalec Oliveira,³³ v kateri obravnava želje in predstave študentov pred načrtovano prenovo Knjižnice Jamesa Whitea (ang. *James White Library*) v okviru Univerze Andrews, pri čemer mu kot zgled služi razmeroma nedavna prenova visokošolskih knjižnic v Združenih državah Amerike (Univerza v Iowi), Veliki Britaniji (Univerza Loughborough), Avstraliji (Avstralska nacionalna univerza) in na Finskem (Univerza za tehnologijo v Tampereju). Avtor zagovarja stališče, da je za razvoj novih knjižničnih storitev in aktualnost visokošolske knjižnice kot večplastno naravnane tretjega prostora – ki med drugim ponuja kavarne, predavalnice, prostore za skupinsko učenje, računalniške postaje in sobe za tiho individualno učenje – z vse večjo pozornostjo do uporabnikov in vse manjšo do tiskanega knjižničnega gradiva zaslužna predvsem sprememba v načinu podajanja znanja oz. pedagoških pristopih na univerzah zahodnega sveta. Pedagoški pristopi namreč zadnja desetletja od klasičnega frontalnega poučevanja, kjer aktivni – predavatelji, ki posredujejo znanje poslušajočim študentom, vse bolj prehajajo k sodelovalnemu, zlasti v smeri spodbujanja razprav med študenti in predavatelji in/ali študenti med seboj na podlagi prebranih besedil ali napisanih seminar-skih nalog, s čimer na novo oblikujejo tudi poslanstvo knjižnice kot sestavnega dela matične visokošolske organizacije (fakultete ali univerze). Glavna ugotovitev omenjene študije kaže na to, da študentje, ne glede na spol ali starost, od visokošolske knjižnice pričakujejo predvsem računalniške postaje in prostor(e), namenjen(e) tihemu individualnemu učenju, čeprav na drugem mestu cenijo tudi obstoj sob za skupinsko učenje in posebnih prostorov za druženje. V tem kontekstu, kjer lahko pogojno trdimo, da je razmišljanje študentov v določeni meri konservativno oz. sredinsko naravnano, je želja po prostorih za tiho učenje še jasneje izražena pri študentih višjih letnikov, katerih pomemben vidik obveznosti predstavlja pisanje zaključnih (diplomskih, magistrskih, doktorskih) del, ki zahteva visoko raven intelektualne zbranosti. V tej zvezi je na drugi strani želja po prostorih za skupinsko delo nekoliko močnejša pri študentih nižjih letnikov, od katerih je v okviru študijskega procesa v večji meri zahtevano sodelovanje pri skupinskih razpravah in javnem nastopanju. Avtor zato glede načrtovane prenove Knjižnice Jamesa Whitea priporoča uravnotežene in celovite rešitve, ki bodo

32 Polona Vilar, Primož Južnič, Tomaž Bartol, Information behaviour of Slovenian researchers: investigation of activities, preferences and characteristics. *Information Research: An International Electronic Journal*, 20, 2015, št. 2, paper 670. Pridobljeno 30. 5. 2019 s spletne strani: <http://www.informationr.net/ir/20-2/paper670.html#.XR8Iso-xWUk>. Bistvo te raziskave predstavlja ugotovitev, da slovenski raziskovalci, med katere spadajo tudi visokošolski učitelji, le redko osebno obiskujejo knjižnice svojih matičnih organizacij, saj večinoma delajo od doma s pomočjo elektronskih (licenčnih ali odprto dostopnih) virov, in knjižnici kot taki (z izjemo spletnih knjižničnih katalogov) subjektivno ne pripisujejo odločilne vloge pri svojem delu.

33 Oliveira, Space preference, str. 355–367.

upoštevale tako tradicionalno usmerjenost v tiskano gradivo in individualno učenje kakor tudi sodobnejšo v elektronske vire, računalniške postaje, sobe za skupinsko delo in prostore za družabnost.

Skupina britanskih raziskovalcev,³⁴ katerih glavna pozornost je posvečena ovrednotenju štirih izbranih univerzitetnih knjižnic (v Liverpoolu, Sheffieldu, Glasgowu in Warwicku), pred nedavnim prenovljenih po načelu tretjega prostora, poudarja, da je sprememba paradigme od knjig k ljudem in z njo aktualnost visokošolske knjižnice kot tretjega prostora pogojena s tremi ključnimi dejavniki. Prvi dejavnik predstavlja naraščanje dostopnosti elektronskih informacijskih virov (licenčnih prek knjižnice ali brezplačnih na svetovnem spletu), kar je na prehodu iz 20. v 21. stoletje povzročilo začasen padec obiska različnih tipov knjižnic in posledično, da bi te ohranile svoje uporabnike, spodbudilo razpravo o njihovem (novem) poslanstvu in načrtovanju prostorskih prenov. Za drugi dejavnik so poskrbele spremembe na področju pedagoških pristopov v študijskem procesu, ki so od visokošolske knjižnice zahtevale prostore za skupinsko učenje in vaje v javnem nastopanju. Tretji dejavnik pa so bile želje študentov samih, izražene v različnih anketah in fokusnih skupinah, ki so od visokošolske knjižnice začeli pričakovati prilagoditve v smeri družabnosti, večje strpnosti do glasnega govorjenja³⁵ in možnosti gostinske ponudbe ali vsaj dopuščanja vnašanja hrane in pijače. Do podobnega stališča prihaja tudi druga britanska raziskava,³⁶ izvedena v knjižnici Univerze v Sheffieldu. V skladu z njo naj bi študentje kot uporabniki knjižnice največ časa preživeli v njenih družabnosti in glasnemu učenju namenjenih prostorih, obenem pa avtorja omenjene raziskave poudarjata, da so kljub naglemu razvoju tehnologije prevladujoče študijsko sredstvo še vedno (v knjižnici izposojene) knjige oz. tiskano gradivo.

Na podlagi predstavljenih raziskav, ki osrednji smisel tretjega prostora prepoznavajo v zadovoljevanju želja in predstav uporabnikov, lahko zavzamemo stališče, da je pri razumevanju in uresničevanju poslanstva visokošolske knjižni-

34 Leo Appleton, Valerie Stevenson, Debbi Boden, Developing learning landscapes: academic libraries driving organisational change, *Reference Services Review*, 39, 2011, št. 3, str. 343–361.

35 Pomembnost možnosti glasnega govorjenja, umeščenege v posebne prostore ali predele knjižnice, močno poudarja skupina ameriških in kanadskih avtorjev (James Elmborg, Heidi L. M. Jacobs, Kelly McElroy, Robert L. Nelson, Making a third space for student voices in two academic libraries. *Reference & User Services Quarterly*, 55, 2015, št. 2, str. 144–155), katerih raziskava proučuje in ponuja za zgled stanje v knjižnici Univerze v Iowi. Govorjenje ali »oglašanje« študentov (ang. *student voices*) razumejo v širšem sociološkem in etičnem kontekstu, saj možnost glasnega govorjenja v proučevani knjižnici povezujejo s tamkajšnjima dvema dodatnima pobudama: steno, na kateri so prilepljeni listki s sporočili (mislimi, občutki, komentarji, humornimi zapisi) študentov v času izpitnega obdobja, in organizacijo delavnic ali predavanj, ki dopolnjujejo uradne študijske programe na ravni univerze oz. fakultet. Vsestransko omogočanje »slišnosti« študentov je po mnenju omenjenih avtorjev nujno tako za ustvarjanje odprtega in sprejemajočega (ang. *welcoming*) univerzitetnega okolja kakor tudi za pripravo študentov na nadaljnje življenjske izzive, ki jih je mogoče učinkoviteje reševati s pomočjo samozavestnega (javnega) nastopanja, argumentiranega govora in družbene angažiranosti.

36 Cox, Hunter, Learning over tea, str. 34–50.

ce (tudi) kot tretjega prostora koristno poskrbeti za uravnoteženo in dolgoročno naravnano razmišljanje.³⁷ Zavedati se moramo, da so v sodobnem individualističnem in storilnostno zaznamovanem zahodnem svetu takšne ali drugačne novosti podvržene hitrim spremembam – potrebe ali smernice določenega trenutka se lahko v nekaj letih obrnejo v nepričakovano smer, čemur organizacije, kakršne so univerze oz. fakultete in njihove knjižnice, ki praviloma težijo k stabilnemu in zanesljivemu delovanju, ne morejo ustrezno slediti. Neprestano in nepremišljeno uvajanje sprememb zaradi resničnega ali domnevnega zadovoljevanja (ozkih) želja uporabnikov je namreč lahko škodljivo za ugled oz. verodostojnost in hkrati učinkovitost tako knjižničarstva kakor tudi celotnega visokega šolstva. Temeljno poslanstvo visokošolske knjižnice je ali naj bi (še vedno) bilo zagotavljanje vsestranske podpore študijskemu in raziskovalnemu procesu v okviru svoje matične organizacije in drugim zainteresiranim uporabnikom. Na tak način lahko (sicer nekoliko poenostavljeno) trdimo, da je visokošolska knjižnica predvsem informacijska organizacija oz. kraj »učenja in znanja«, pri čemer je uresničevanje koncepta tretjega prostora zgolj v službi čim bolj celovite in vključevalne izvedbe te temeljne naloge. Sodobna in kakovostna visokošolska knjižnica je tako resda zasnovana za ljudi, ne samo za knjige, vendar ob upoštevanju raznolikih potreb in obveznosti uporabnikov, povezanih z njihovo umeščenostjo v okolje visokega šolstva – od dostopnosti tiskanih in elektronskih virov do gostinske in prireditvene ponudbe, od prostorov za tiho učenje do sob za glasno razvijanje idej ali vaje v javnem nastopanju. Če tretjega prostora v kontekstu visokošolske knjižnice ne razumemo celovito, temveč pomanjkljivo zgolj v ožjem smislu kot prostor neuradnega druženja in sprostitve, lahko upravičeno pripomnimo, da imajo mladi in drugi uporabniki knjižnično različico tretjega prostora na voljo tudi v drugih tipih knjižnic. To se nanaša zlasti na splošno knjižnico, ki je – ker ni del visokošolske organizacije in ker je namenjena najširšemu možnemu krogu uporabnikov določenega geografskega območja – ne opredeljuje v tolikšni meri intelektualno zahtevna ali znanstveno specializirana funkcija.

Organizacijski vidik knjižničnega tretjega prostora

Na podlagi doslejšnjih pojasnil lahko trdimo, da so dobro razporejeni in oblikovani knjižnični prostori ključnega pomena pri podpiranju najrazličnejših dejavnosti, s katerimi se srečujejo uporabniki visokošolske knjižnice. Od tod

37 To načelo, katerega cilj je zasledovati nekakšno »sredino« med tradicionalnimi storitvami in sodobnimi trendi, med drugim zagovarja skupina ameriških raziskovalcev (Eun Y. Yoo-Lee, Tae H. Lee, LaTasha Velez, Planning library spaces and services for millennials: an evidence-based approach, *Library Management*, 34, 2013, št. 6–7, str. 498–511); svoje stališče podkrepljuje z dobro prakso in rezultati anket študentov oz. uporabnikov Knjižnice D. H. Hilla pri Državni univerzi Severne Karoline (ang. D. H. Hill Library at North Carolina State University).

lahko, povzemajoč singapursko študijo,³⁸ knjižnične prostore razdelimo v štiri kategorije, ki sledijo štirim glavnim uporabniškim potrebam, odvisnim tako od posameznih študijskih smeri in letnikov kakor tudi od osebnih učnih slogov oz. preferenc: knjižnica kot tih študijski prostor, knjižnica kot prostor skupinskega dela oz. učenja, knjižnica kot prostor interakcije in knjižnica kot prostor skupnosti. Knjižnica kot tih učni prostor se nanaša na sobe za intenzivno individualno učenje v tišini, knjižnica kot prostor skupinskega dela oz. učenja se nanaša na sobe za glasno govorjenje pri reševanju študijskih nalog v skupini, knjižnica kot prostor interakcije se nanaša na posebne točke oz. informacijske pulte, pri katerih uporabniki od osebja knjižnice dobivajo pomoč pri iskanju in vrednotenju študijskega gradiva, knjižnica kot prostor skupnosti pa se nanaša na sobe oz. predele knjižnice, namenjene ustvarjanju občutka skupnosti in medsebojne enakosti, kakršne so denimo kavarne, drugi gostinski obrati, razstavni prostori ipd. Za ustrezne tihe študijske prostore so značilne vsakemu posamezniku pripadajoče mize s stoli, ki so (lahko) opremljene z razmejevalnimi zasloni, ki uporabnikom omogočajo zasebnost in jih obenem ščitijo pred odvrčanjem pozornosti od študija.³⁹ Ustrezni prostori skupinskega dela oz. učenja se odlikujejo po dobri osvetljenosti, čim večjem številu premakljivih oz. prilagodljivih miz in stolov, vsaj eni tabli za sprotno zapisovanje ter vsaj enem projektorju in posebni tabli ali platnu za prikazovanje računalniških predstavitev. Ustrezni prostori interakcije med uporabniki in zaposlenimi so opremljeni z informacijskimi pulti za svetovanje in računalniškimi postajami s stoli, kjer lahko uporabniki – bodisi sami ali s pomočjo knjižničnega osebja – iščejo ali pregledujejo iskane informacijske vire. Ustrezne prostore skupnosti pa sestavljajo ne le gostinski obrati, kot so kavarne, picerije ali menze, temveč tudi razstavne in prireditvene dvorane, namenjene organizaciji različnih dogodkov, kot so knjižne predstavitve, branje poezije ali filmske projekcije, s čimer zbirajo in povezujejo najrazličnejše (študijske in socialne) skupine knjižničnih uporabnikov.

Večina študij, izvedenih v najrazvitejših državah sveta in posvečenih tako mnenju uporabnikov kakor tudi arhitekturno-prostorskim smernicam pri ureničenju koncepta tretjega prostora v okviru visokošolske knjižnice, bodisi poudarja ali predpostavlja pomembnost umeščenosti visokošolske knjižnice v samo fizično in hkrati simbolno središče posamezne visokošolske organizacije (univerze ali fakultete). To središče je v angleško govorečih okoljih pogosto tudi središče celotnega študentskega naselja oz. univerzitetnega območja (ang. *cam-*

38 Fatt C. Choy, Su N. Goh, A framework for planning academic library spaces. *Library Management*, 37, 2016, št. 1–2, str. 13–28.

39 Kot zanimivost lahko opozorimo na prakso v Knjižnicah Univerze v Hongkongu (ang. *University of Hong Kong Libraries*), kjer je na voljo več fizično ločenih manjših sob oz. celic za individualno tiho učenje enega uporabnika, v katerih je zaradi zagotavljanja večje zbranosti (poleg govorjenja) prepovedana uporaba tehnoloških pripomočkov, kot denimo računalnikov ali mobilnih telefonov (Bob Fox, Peter Sidorko, Hong Kong projects and trends, *Better library and learning space: projects, trends and ideas* (ur. Les Watson), London 2013, str. 216–221).

Medicinska knjižnica Tehnične univerze Nanyang v Singapurju (splet)

pus). Na to med drugim opozarjajo naslednji avtorji: Waxman idr.,⁴⁰ Yoo-Lee idr.,⁴¹ Cunningham in Walton.⁴² Sledeč tovrstnemu pogledu, prinaša umeščenost knjižnice v središče matične visokošolske organizacije, denimo v njeno glavno zgradbo ali osrednje nadstropje, dvoje temeljnih koristi. Prvič, knjižnica s tem tako svojim uporabnikom kakor tudi zunanjemu svetu daje simbolno jasno in pomembljivo sporočilo, da je cenjena kot nepogrešljiv sestavni del določene fakultete ali univerze. Drugič, njena organiziranost v skladu s poslanstvom, ki zasleduje koncept tretjega prostora, na najboljši možen način povzema izkušnjo celotne visokošolske organizacije, saj združuje vse (družbene) plasti njenih uporabnikov oz. deluje kot nekakšna univerza v malem, to je prostorsko zamejeno intelektualno jedro in družabno zbirališče vseh študentov in zaposlenih. Od tod se tudi občutek skupnosti in pripadnosti visokošolski organizaciji v največji meri oblikuje in goji prav prek njene knjižnice.

Predstavljenemu pogledu o vlogi in središčni umeščenosti knjižnice v okviru visokošolske organizacije z vidika njenega simbolnega pomena in gojenja

40 Waxman, Clemons, Banning, McKelfresh, The library as place, str. 424–434.

41 Eun Y. Yoo-Lee, Tae H. Lee, LaTesha Velez, Planning library spaces and services for millennials: an evidence-based approach, *Library Management*, 34, 2013, št. 6–7, str. 498–511.

42 Matthew Cunningham, Graham Walton, Informal learning spaces (ILS) in university libraries and their campuses: a Loughborough University case study. *New Library World*, 117, 2016, št. 1–2, str. 49–62.

občutka pripadnosti po našem mnenju na načelni ravni ni mogoče nasprotovati. Vsekakor pa se je pri tem treba zavedati določenih omejitev: ker tako pravno-administrativna ureditev kakor tudi praktično delovanje visokošolskih organizacij zunaj angleško govorečih dežel, vključno s Slovenijo, velikokrat ne sledi centralističnemu sistemu zaključenih univerzitetnih območij oz. kampusov, od prostorske zasnove in organizacije posameznih visokošolskih knjižnic ni mogoče zahtevati njihovega središčnega položaja v ožjem oz. fizičnem smislu. Raziskave in smernice, ki se nanašajo predvsem na anglosaška in nekatera druga najrazvitejša okolja sveta, tako lahko upoštevamo kot zgled ali splošno vodilo, nikakor pa ne kot nespremenljivo ali dobesedno normo, ki bi jo na silo uvajali v vsakem družbenem kontekstu, to je brez upoštevanja posebnosti in drugačne tradicije na področju bibliotekarstva in visokega šolstva. V kontekstu specifične ureditve visokošolskih organizacij in njihovih knjižnic si lahko zastavimo naslednje enako pomembno vprašanje, ki zadeva tematsko (ne)zamejenost zbirk posamezne visokošolske knjižnice: Ali je primerneje spodbujati ustanavljanje oz. nadaljnji obstoj centralnih univerzitetnih knjižnic, kjer knjižne in druge informacijske zbirke ter knjižnične storitve na določenem arhitekturno-prostorsko enovitem mestu pokrivajo bolj ali manj vsa raznolika študijska področja, ki jih ponuja določena univerza s svojimi fakultetami oz. študijskimi programi? Ali pa je, na drugi strani, bolj smiselno zagovarjati decentralizirano ureditev z visokoškolskimi knjižnicami na ravni posameznih fakultet oz. oddelkov, kjer vsaka posamezna knjižnica ali njena enota pokriva zgolj določena tematsko zamejena področja? Z vidika koncepta tretjega prostora je prednost centralne univerzitetne knjižnice v možnosti zbiranja in srečevanja oseb z najrazličnejših študijsko-znanstvenih področij ter s tem v možnosti vzpostavljanja kar najbolj vključevalnega občutka pripadnosti univerzi kot celoti. Na drugi strani pa je prednost decentraliziranih fakultetnih oz. oddelčnih knjižnic v urejanju pogojev, ki tako med uporabniki kakor tudi zaposlenimi omogočajo lažjo obvladljivost delovanja in s tem večjo kakovost informacijskih zbirk in storitev; tovrstna ureditev prinaša tudi večjo domačnost in lažje dosega cilj vzpostavljanja (sicer ožje opredeljenega) občutka skupnosti. Vprašanje o tematski združenosti oz. centralizaciji ali ločenosti oz. decentralizaciji tako po naši presoji ostaja odprto, saj na uresničevanje poslanstva visokošolske knjižnice kot tretjega prostora nima nujno odločilnega vpliva – na to vprašanje lahko ali celo moramo odgovarjati različno od primera do primera.

Zaključek

V pričujočem članku osvetljeno poslanstvo visokošolske knjižnice (tudi) kot tretjega prostora predstavlja aktualno in mednarodno vse bolj uveljavljeno tematiko. Ob upoštevanju različnih pomenov tretjega prostora v kontekstu visokošolskega knjižničarstva obravnavana tema posega tako na področje bibliotekarske in informacijske znanosti kakor tudi na širše družbeno področje razumevanja in ureditve visokega šolstva. Na podlagi postavljenega teoretičnega okvira ter pri-

merjalne analize slovenskih in tujih raziskav lahko ugotovimo, da koncept tretjega prostora izhaja iz spremembe paradigme od knjig k ljudem, ki se je v bibliotekarski in informacijski znanosti ter praktičnem delovanju (visokošolskih) knjižnic v zadnjih dveh do treh desetletjih v pretežni meri že uveljavila kot vodilo pri načrtovanju ali prenovi knjižničnih stavb ter posodabljanju in širitvi nabora knjižničnih storitev. To lahko posredno povežemo tudi z zgodovinskim poslanstvom (visokošolskih) knjižnic zahodnega sveta, saj so vse do konca 19. stoletja knjižnični prostori opravljali predvsem funkcijo zbirališča učnjakov in izmenjave idej.

Na tem mestu moramo poudariti, da koncept tretjega prostora v kontekstu visokošolske knjižnice ne označuje zgolj družabne oz. neuradne plati njenega poslanstva, temveč predvideva raznolikost in celovitost njenih nalog in storitev. Omenjena celovitost izhaja iz ugotovitve, da je tudi fizični prostor oz. skupek fizičnih prostorov – njihova zasnova, funkcionalna razporeditev, osvetljenost, opremljenost ipd. – posamezne visokošolske knjižnice ena od vse pomembnejših oblik knjižničnih storitev, ki vpliva na (dobro) počutje uporabnikov, pogostnost njihovega obiskovanja knjižnice in vzpostavljanje ali gojenje občutka skupnosti. Kakovostna visokošolska knjižnica tako vase vključuje prostore oz. sobe za shranjevanje (tiskanega) gradiva, prost pristop do (določenih) knjižničnih zbirk, tiho individualno učenje, skupinsko delo ob glasnem govorjenju, računalniške postaje, informacijske pulte, prireditvene ali razstavne dvorane in prostore, namenjene družabno-gostinski ponudbi, kakršne so kavarne, menze, picerije ipd. Podobno visokošolska knjižnica, ki koncept tretjega prostora povezuje z raznolikostjo in celovitostjo, omogoča tudi nadaljnji soobstoj tiskanega in elektronskega knjižničnega gradiva, saj sodobne tehnologije razume kot nujno obogatitev tradicionalnih knjižničnih zbirk in storitev, ne pa kot (domnevni) razlog za njihovo ukinitve ali nekritično sprejemanje novosti zgolj zaradi novosti samih.

Raziskovanje poslanstva visokošolske knjižnice v luči tretjega prostora nas vodi do prepričanja, da je ali naj bi bila vsaka posamezna visokošolska knjižnica nepogrešljiv sestavni del matične visokošolske organizacije (fakultete ali univerze). Še več, temeljno poslanstvo visokošolske knjižnice se v tej smeri kaže kot biti ali postati intelektualno in ustvarjalno središče matične organizacije, kamor redno zahajajo in se srečujejo njeni študentje in zaposleni. V tem pogledu njena neuradno-družabna funkcija, če koncept tretjega prostora razumemo v ožjem pomenu, predstavlja zgolj en vidik knjižnične ponudbe. Temeljno poslanstvo visokošolske knjižnice namreč je ali naj bi bilo zagotavljanje vsestranske podpore študijskemu in raziskovalnemu procesu v okviru matične organizacije in drugim zainteresiranim uporabnikom. Na tak način lahko trdimo, da je visokošolska knjižnica predvsem informacijska organizacija oz. kraj učenja in znanja, pri čemer je uresničevanje koncepta tretjega prostora zgolj v službi čim bolj celovite in vključevalne izvedbe te temeljne naloge. Sodobna in kakovostna visokošolska knjižnica je tako nedvomno zasnovana za ljudi, ne samo za knjige, vendar ob upoštevanju raznolikih potreb in obveznosti uporabnikov, povezanih z njihovo umeščenostjo v okolje visokega šolstva – od dostopnosti tiskanih in elektronskih virov do gostinske in prireditvene ponudbe, od prostorov za tiho učenje do sob za

glasno razvijanje idej ali vaje v javnem nastopanju. Od tod izhaja, da knjižničarstvo in visoko šolstvo nista niti ne smeta biti dva ločena svetova, saj je poslanstvo visokošolske knjižnice umeščeno v pedagoško-raziskovalni proces matične visokošolske organizacije. Pri tem gre torej za večplastno in obenem medsebojno dopolnjujočo se celoto – knjižnica je tako podrejena študijsko-raziskovalni in sprostitutveno-družabni dobrobiti uporabnikov, ki so na tak ali drugačen način povezani s fakulteto ali univerzo, v katere sklopu knjižnica deluje, univerza ali fakulteta pa knjižnico spoštuje in jo temu primerno tako moralno kakor tudi finančno podpira kot sestavni del svojega lastnega delovanja. Knjižnica kot tretji prostor tako že na pragmatični ravni koristi matični organizaciji, saj s tem krepi povezanost med njenimi študenti in/ali zaposlenimi, s čimer (dolgoročno) povečuje svoj ugled – v njenem interesu torej je, da ima knjižnico, zasnovano po konceptu tretjega prostora, jo podpira in skrbi za njeno delovanje.

Sedanje in prihodnje uresničevanje poslanstva visokošolske knjižnice (tudi) kot tretjega prostora je neločljivo povezano s številnimi dilemami oz. izzivi. Med najbolj praktične izzive lahko štejemo zastarele stavbe knjižnic ali visokošolskih organizacij, ki otežujejo prenavo knjižničnih prostorov v smeri uvedbe tretjega prostora, in finančne omejitve, ki onemogočajo ne le ustrezno vlaganje v nove prostorsko-materialne rešitve, temveč tudi v nove raziskave ter zaposlovanje in strokovni razvoj kadra. Tu se kot pomembna dilema kaže tudi razmerje med centralizirano in decentralizirano ureditvijo visokošolske knjižnice, ki ga pogojuje vrsta posebnosti v posameznih državah oz. različna tradicija na področju knjižničarstva in visokega šolstva. Z vidika koncepta tretjega prostora je prednost centralne univerzitetne knjižnice v možnosti zbiranja in srečevanja ljudi z najrazličnejših študijsko-znanstvenih področij ter s tem v možnosti vzpostavljanja kar najbolj vključevalnega občutka pripadnosti univerzi kot celoti. Na drugi strani pa je prednost decentraliziranih fakultetnih oz. oddelčnih knjižnic v urejanju pogojev, ki tako med uporabniki kakor med zaposlenimi omogočajo lažjo obvladljivost delovanja in s tem večjo kakovost informacijskih zbirk in storitev; tovrstna ureditev prinaša tudi večjo domačnost in lažje dosega cilj vzpostavljanja (sicer ožje opredeljenega) občutka skupnosti. Vprašanje o centralizaciji ali decentralizaciji tako po naši presoji ostaja odprto – na to vprašanje moramo odgovarjati različno od primera do primera.

Naslednji pomemben izziv predstavlja poenostavljeno izenačevanje kroga uporabnikov visokošolske knjižnice s študenti, s čimer vloga visokošolske knjižnice postane zožena na podporo študijskemu procesu, zlasti pripravam na izpite in pisanju seminarskih nalog ali zaključnih (diplomskih, magistrskih, doktorskih) del. Pri tem je zanemarjena enako pomembna vloga visokošolske knjižnice kot nepogrešljivega dejavnika raziskovalno-razvojne dejavnosti visokega šolstva in znanosti nasploh. Takšno (ne)razumevanje visokošolske knjižnice tako iz kroga njenih uporabnikov hote ali nehote izključuje visokošolske učitelje, raziskovalce in druge zaposlene v matični visokošolski organizaciji, prav tako izključuje zaposlene v drugih visokošolskih organizacijah in druge raziskovalce ali strokovnjake, ki ne prihajajo iz visokošolskega okolja.

Navsezadnje se moramo zavedati, da so v sodobnem zahodnem svetu takšne ali drugačne novosti podvržene hitrim spremembam – potrebe ali smernice določenega trenutka se lahko v nekaj letih obrnejo v nepričakovano smer, čemur organizacije, kakršne so univerze oz. fakultete in njihove knjižnice, ki praviloma težijo k stabilnemu in zanesljivemu delovanju, ne morejo ustrezno slediti. Nepremišljeno uvajanje sprememb zaradi resničnega ali domnevnega zadovoljevanja (ozkih) želja uporabnikov je tako lahko škodljivo za ugled oz. verodostojnost in hkrati učinkovitost tako knjižničarstva kakor tudi celotnega visokega šolstva. Temeljno poslanstvo visokošolske knjižnice je ali naj bi bilo zagotavljanje vsestranske podpore študijskemu in raziskovalnemu procesu v okviru matične organizacije in drugim zainteresiranim uporabnikom. Na tej podlagi lahko znova poudarimo, da je visokošolska knjižnica predvsem informacijska organizacija oz. kraj učenja in znanja, pri čemer je uresničevanje koncepta tretjega prostora zgolj v službi čim bolj celovite in vključevalne izvedbe te temeljne naloge.

Viri in literatura

Literatura

- Ambrožič, Melita: Preobrazba visokošolskih knjižnic za učinkovito podporo spremenjenim matičnim okoljem, *Knjižnica*, 56, 2012, št. 4, str. 57–93.
- Appleton, Leo, Stevenson, Valerie, Boden, Debbi: Developing learning landscapes: academic libraries driving organisational change, *Reference Services Review*, 39, 2011, št. 3, str. 343–361.
- Bahovec, Igor: *Skupnosti: teorije, oblike, pomeni*, Ljubljana: Sofija, 2005.
- Bennett, Scott: Libraries and learning: a history of paradigm change, *Libraries and the Academy*, 9, 2009, št. 2, str. 181–197.
- Choy, Fatt C., Goh, Su N.: A framework for planning academic library spaces. *Library Management*, 37, 2016, št. 1–2, str. 13–28.
- Cox, Jonathan, Hunter, Andrew: Learning over tea! Studying in informal learning spaces. *New Library World*, 115, 2014, št. 1–2, str. 34–50.
- Cunningham, Matthew, Walton, Graham: Informal learning spaces (ILS) in university libraries and their campuses: a Loughborough University case study. *New Library World*, 117, 2016, št. 1–2, str. 49–62.
- Elmborg, James, Jacobs, Heidi L. M., McElroy, Kelley, Nelson, Robert L.: Making a third space for student voices in two academic libraries. *Reference & User Services Quarterly*, 55, 2015, št. 2, str. 144–155.
- Fištravec, Miha, Petan, Martina, Plaznik, Urška: Prostori visokošolskih knjižnic v tujini, *Skupaj smo močnejši: povezovanje, sodelovanje in etično delovanje: povzetki prispevkov* (ur. Melita Ambrožič, Damjana Vovk), Ljubljana 2014, str. 45–48.
- Fox, Bob, Sidorko, Peter: Hong Kong projects and trends, *Better library and learning space: projects, trends and ideas* (ur. Les Watson), London 2013, 216–221.
- Južnič, Primož, Vilar, Polona: Central Humanist Library at Faculty of Arts, University of Ljubljana. *Information and Learning Science*, 118, 2017, št. 1–2, str. 90–106.

- Kao, Peng, Chen, Kuan-Nien: A park in the library: the »New Reading Paradise« in the National Taiwan University Medical Library. *New Library World*, 112, 2011, št. 1-2, str. 76-85.
- Kreber, Caroline, Mhina, Christine: The values we prize: a comparative analysis of the mission statements of Canadian universities. *Higher Education Perspectives*, 3, 2007, št. 1, str. 60-79.
- Leckie, Gloria J., Hopkins, Jeffrey: The public place of central libraries: findings from Toronto and Vancouver. *Library Quarterly*, 2, 2002, št. 3, str. 326-372.
- Lefebvre, Henri: *The production of space*, Oxford: Blackwell, 1991.
- Lewin, Kurt: *Principles of topological psychology*, New York: McGraw-Hill, 1936.
- Lin, Hui, Pang, Natalie, Luyt, Brendan: Is the library a third place for young people? *Journal of Librarianship and Information Science*, 47, 2015, št. 2, str. 145-155.
- Lovenjak, Milan, Južnič, Primož: Prostori Osrednje humanistične knjižnice Filozofske fakultete nekoč, danes, jutri?, *Skupaj smo močnejši: povezovanje, sodelovanje in etično delovanje: povzetki prispevkov* (ur. Melita Ambrožič, Damjana Vovk), Ljubljana 2014, str. 86-90.
- Montgomery, Susan, Miller, Jonathan: The third place: the library as collaborative and community space in a time of fiscal restraint. *Rollins College Faculty Publications*, 32, 2011, str. 1-18.
- Oldenburg, Ray: *The great good place: cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community*, New York: Marlowe and Company, 1999.
- Oliveira, Silas M.: Space preference at James White Library: what students really want. *The Journal of Academic Librarianship*, 42, 2016, št. 4, str. 355-367.
- Selbourne, David: *The free society in crisis: a history of our times*, Amherst: Prometheus Books, 2019.
- Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic (za obdobje 2012-2020)*, Ljubljana: Nacionalni svet za knjižnično dejavnost, 2012.
- Vilar, Polona, Južnič, Primož, Bartol, Tomaž: Information behaviour of Slovenian researchers: investigation of activities, preferences and characteristics. *Information Research: An International Electronic Journal*, 20, 2015, št. 2, paper 670. Pridobljeno 30. 5. 2019 s spletne strani: <http://www.informationr.net/ir/20-2/paper670.html#.XR8Iso-xWUk>.
- Vogrinčič Čepič, Ana: Knjižnica kot (tretji) prostor: družbeni učinki prostorskih praks. *Keria: studia Latina et Graeca*, 19, 2017, št. 1, str. 57-80.
- Waxman, Lisa, Clemons, Stephanie, Banning, Jim, McKelfresh, David A.: The library as place: providing students with opportunities for socialization, relaxation, and restoration. *New Library World*, 108, 2007, št. 9-10, str. 424-434.
- Yoo-Lee, Eun Y., Lee, Tae H., Velez, LaTasha: Planning library spaces and services for millennials: an evidence-based approach, *Library Management*, 34, 2013, št. 6-7, str. 498-511.

Povzetek

Poslanstvo visokošolske knjižnice v skladu s konceptom tretjega prostora predstavlja aktualno tematiko, ki zadeva področje bibliotekarske in informacijske znanosti ter širši družbeni razmislek o nalogah visokega šolstva. Koncept tretjega prostora je nastal iz paradigmatnega obrata od knjig k ljudem, ki se je v zadnjih dveh do treh desetletjih pretežno že uveljavil kot načelo pri načrtovanju knjižničnih stavb in širitvi nabora knjižničnih storitev v najrazvitejših državah sveta. Glavno sporočilo pričujočega članka opozarja na smiselnost (pre)oblikovanja visokošolskega tipa knjižnic v notranje raznoliko in obenem celovito informacijsko organizacijo, kjer so tradicionalne knjižnične storitve (npr. izposoja tiskanega gradiva) nadgrajene z novimi tehnološkimi rešitvami, arhitekturno-prostorskimi izboljšavami in družabno-sprostitvenimi vsebinami. Na tak način visokošolska knjižnica postaja sodobno študijsko središče in ustvarjalno jedro posameznih visokošolskih organizacij, s čimer pri svojih uporabnikih ustvarja občutek sprejetosti in pripadnosti visokošolski skupnosti. To lahko posredno povežemo tudi z zgodovinskim poslanstvom (visokošolskih) knjižnic zahodnega sveta, saj so vse do konca 19. stoletja knjižnični prostori opravljali predvsem funkcijo zbirališča učencov in izmenjave idej. V skladu s tem naj bi idealna visokošolska knjižnica prostor težila k čim večji celovitosti in vključevanju različnih elementov: od individualnega tihega učenja do skupinskega študija, razpravljanja in druženja, od navzočnosti tiskanih informacijskih virov do možnosti dostopa do elektronskih licenčnih revij ipd. Sodobna in kakovostna visokošolska knjižnica je tako zasnovana za ljudi ob upoštevanju raznolikih potreb uporabnikov – od dostopnosti tiskanih in elektronskih virov do gostinske in prireditvene ponudbe, od prostorov za tiho učenje do sob za glasno razvijanje idej ali vaje v javnem nastopanju. Od tod izhaja, da knjižničarstvo in visoko šolstvo ne smeta biti dva ločena svetova, saj je poslanstvo visokošolske knjižnice umeščeno v pedagoško-raziskovalni proces matične visokošolske organizacije. Knjižnica kot tretji prostor koristi matični organizaciji, saj s tem krepi povezanost med njenimi študenti in/ali zaposlenimi, s čimer (dolgoročno) povečuje svoj ugled – v njenem interesu torej je, da ima knjižnico, zasnovano po konceptu tretjega prostora, jo podpira in skrbi za njeno delovanje.